

23. Центральний державний науково-технічний архів України, м. Харків (ЦДНТА України). – Ф. 209. – К. 11. – Оп. 1. – Спр. 27. – 330 арк.
24. Шевельов, Ю. Мати-й-мачуха / Ю. Шевельов // Сучасність. – Мюнхен, 1983. – № 1-2. – С. 248-252.
25. Шевельов, Ю. В. Я-мене-мені (і довкруги). В 2 ч. Ч. 1. В Україні / Ю. В. Шевельов. – Х., Нью-Йорк, 2001.

УДК 94(477.8)»16/17»:666.1:[069.51(477.82-21)]

Скляні вироби з Історико-краєзнавчого музею м. Володимир-Волинського

Курдина Юлія

Курдина Юлія. Скляні вироби з Історико-краєзнавчого музею м. Володимир-Волинського. У статті розглядаються гутні вироби XVII – XVIII ст., що знаходяться у колекції Історико-краєзнавчого музею Володимир-Волинського. Вони представлені фрагментами різнотипних пляшок, ніжками келихів, аптечним посудом тощо. Знахідки репрезентують кілька груп гутних виробів, а тому важливі для вивчення масштабів розвитку та особливостей гутництва на західноукраїнських землях.

Ключові слова: гутництво, скляні вироби, пляшка, келих.

Курдина Юлія. Стеклоаннє изделия из Историко-краеведческого музея г. Владимир-Волынского. В статье рассматриваются гутные изделия XVII – XVIII вв., находящиеся в коллекции Историко-краеведческого музея Владимир-Волынского. Они представлены фрагментами разнотипных бутылок, ножками бокалов, аптечной посуды и т. д. Находки представляют собой несколько групп гутных изделий и поэтому важны для изучения масштабов развития и особенностей гутного производства на западноукраинских землях.

Ключевые слова: гутное производство, стеклоаннє изделия, бутылка, бокал.

Kurdyna Julia. Glassware from the Volodymyr-Volynsk Historical museum of local lore. This article deals with the Hutta-ware of XVII – XVIIIth centuries, which are located in the collection of the Volodymyr-Volynsk Historical museum of local lore. They are presented as the fragments

of different types of bottles, glasses legs, pharmaceutical glassware etc. The findings represent several groups of the Hutta-ware, and therefore are important to explore the extent and peculiarities of Hutta production development in Western Ukraine.

Key words: Hutta produktion, glassware, bottle, glass.

Склярство є одним з найдавніших виробництв. Вже у IV–III тис. до н. е. в добу Раннього та Стародавнього царств єгиптяни знали секрети виготовлення скла [4, с. 42; 21, с. 7]. Побутові, культові та ювелірні речі зі скла є добре відомими з багатьох стародавніх держав: Дворіччя, Китаю, Греції та Риму [4, с. 43]. Особливо широкому продукуванню скла сприяло винайдення складувної трубки. Вважається, що це відбулося у I ст. н. е. в Сирії, після чого скло почало розвиватися у Римській імперії як один із господарських товарів [23, с. 2].

Лише з кінця X ст. в Київській Русі склались об'єктивні умови, в яких могло відбутися запозичення принципу виготовлення прозорої скляної маси зі суміші сурика та піску. З прийняттям християнства та початком активного храмубудування сюди почали приїжджати візантійські зодчі, художники та інші ремісники, які привезли з собою таємницю скловиробництва [22, с. 183].

На зламі XI – XII ст. на Русі освоєно техніку видування [14, с. 32], у зв'язку з чим щораз більшого значення набуває основна властивість скла – прозорість. Поширення набувають намистини, персні, різноманітні посудини, з'являються віконні шибки [22, с. 187]. З другої чверті XII ст. починається виготовлення скляних браслетів [22, с. 191].

У кінці XV – на початку XVI ст. спостерігається часткове переміщення склоробних майстерень – гут [13, с. 31] (саме така назва почала використовувалась для їх означення) з території міст у віддалені місця поблизу лісових масивів на піщаному ґрунті [2, с. 35], недалеко від води [3, с. 45], що було вигідним з точки зору постачання сировини [12, с. 16]. Підтвердженням цього може служити розміщення зафіксованої у Йосифінській метриці місцевості «Стара Гута» (суч. Золочівський р-н Львівської обл.) на обширі між лісами, при чому ґрунт тут був кам'янистий та непридатний для землеробства [20].

Якщо склярство періоду Київської Русі досить широко висвітлено у монографіях та публікаціях, зокрема Ю. Щапової [22] та В. Безбородова [1], то гутництво, зокрема на західноукраїнських землях й досі залишається малодослідженим. Серед робіт, присвячених питанням особливостей організації гут, скляним виробам тощо слід виділити

публікації В. Рожанківського [13; 14] та С. Мартинюка [7; 8; 9]. Водночас скло Лівобережжя даного періоду найбільш широко знайшло висвітлення у публікаціях та дисертації О. Харитонові [19]. Почасти про гутні вироби на західноукраїнських землях згадується при перерахуванні знахідок із вказаною кількістю екземплярів, не вдаючись при цьому до їх опису чи порівняння. З огляду на це важливим є публікування відомостей про скляні речі, які, зокрема, зберігаються у музеях та не стали предметом окремого вивчення дослідників. Деякі кроки у цьому напрямку нами вже зроблені. Зокрема, йдеться про екземпляри скла із Підгірців (Бродівський р-н, Львівської обл.), які знаходяться в Історико-краснознавчому музеї м. Винники [6].

Не менш цікавою від винниківської є збірка гутного скла XVII – XVIII ст. з Історико-краснознавчого музею Володимир-Волинського. Вона нараховує понад двадцять предметів, які потрапили випадково зборів, або із планомірних розкопок на території міста та його околиць. Зокрема пляшки представлені двома екземплярами, виготовленими із зеленуватого скла. Один із них являє собою фрагмент, а саме шийку виробу, висотою 7,3 см та товщиною стінок 0,3 см (мал. 2). Вінця шийки пляшки дещо відігнуті назовні. Горловина прикрашена наліпним валиком, товщиною 0,2 см. Інша пляшка представлена шийкою, прикрашеною наліпним валиком шириною 0,7 см та верхньою частиною тулуба (мал. 5). Висота фрагменту – 6,8 см, товщина стінок – 0,3 см. Пляшка забарвлена у світло-зелений колір та покрита коричневою пагиною.

Ймовірно, циліндричній пляшці належить денце, яке не має прикраси у формі пелюстки (мал. 11). Діаметр виробу становить 7,4 см. Денце забарвлене у світло-зелений колір та має міні-тріщини на поверхні.

Приблизно з першої третини XVII ст. горло пляшок на відстані 1 – 1,5 см від отвору почали перевивати скляним джгутиком круглого чи дещо сплющеного перерізу, призначенням якого було утримувати з допомогою мідного дротика дерев'яну пробку. До цього пляшки закривали або згорнутим папером, або цупкою тканиною [5, с. 74]. Також даний джгутик скла, міг служити для посилення устя пляшки [10, с. 141]. Він є і на екземплярах з Володимир-Волинського.

Єдина плесканка зеленого кольору представлена фрагментом нижньої її частини (мал. 1). Товщина стінок на збереженій частині – 0,3 см, що для пляшок такого типу є досить масивним. Характерною ознакою плесканок є невисока шийка до 1 см з відігнутими краями. Плесканки, зазвичай, використовувались як тара для вина [12, с. 42]. Схожа плесканка була знайдена у Підгірцях, однак тут вона репрезентована фрагментом верхньої частини [6, с. 116].

Штофи представлені двома фрагментами зеленого скла. Один із них (мал. 4) являє собою нижню частину виробу, довжина якої 8 см. Товщина

стінок штофу – 0,4 см. Інший виріб має дещо відмінну форму, оскільки його бічні стінки не прямі, а вигнуті всередину. Товщина стінок цієї посудини коливається і діапазоні 0,1 – 0,2 см, висота фрагменту – 8 см. Скло покрите білою пагиною.

Причиною широкого побутування штофів була зручна чотирикутна форма. Завдяки їй штофи з різними напоями компактно вкладалися в подорожню скриньку, яку брали з собою в поїздку заможні люди. Разом з тим штофи добре служили і як настільний посуд [18, с. 113].

Вирізняють кілька різновидів штофів щодо пропорцій та розмірів. На Чернігівщині, Київщині, Волині домінували штофи у вигляді високої призми з основою, наближеною до квадрата, але пропорційні відношення частин були майже незмінними. Натомість вироби із західних земель мають більш видовжений прямокутник в основі [15, с. 214]. Останнє добре простежується на штофах з Унівської лісової гуті [11, с. 18].

Цікавою є посудина (очевидно склянка?) з прозорого безбарвного скла, прикрашена наліпними кількешаровими кругами по всій поверхні, діаметр яких 0,1 – 0,8 см (мал. 10). Дно посудини виготовлене у формі розетки діаметром 5,4 см, її висота становить 8 см. Її було виявлено під час розкопок 1999 р. в ур. «Апостольщина» в комплексі матеріалів початку XVII ст. [17, с. 32]. Майже аналогічна за розмірами посудинка цього типу була знайдена також під час розкопок 1997 р. на пл. Старий Ринок у Львові у синхронному комплексі (виставлена в експозиції Музею давніх пам'яток Львова) [16, с. 48].

З Володимир-Волинського походить посудина зі світло-коричневого скла, ймовірно стопка чи склянка, оскільки з фрагменту зрозуміло, що у неї відсутня ручка, характерна для кухлів (мал. 13). Висота фрагменту 10,8 см, товщина стінок 2 см, діаметр денця у формі розетки 6,4 см.

Крім того серед скляних речей музею є три денця у формі розетки. Всі вони виготовлені із зеленого скла. Діаметр денця 7,6 см (мал. 3), 10,4 см (мал. 12) та 4 см (мал. 9). Дно виробів у формі розетки є однією із пізньоготичних рис у склярстві. Водночас значна кількість виробів XVII ст. зберігає риси виразно антично-візантійського характеру, а саме тонкі стінки посудини та гармонійний і плавний перехід у формі виробу [7, с. 182].

Ніжки виробів представлені трьома екземплярами. Один із них, висотою 7,8 см, є ніжкою бокала, що є суцільно заповненою (мал. 6). Її порожниста частина починається з висоти 5,4 см, товщина стінок з цієї ділянки становить 0,3–0,4 см. Також у верхній частині ніжка прикрашена поздовжніми лініями.

Інша ніжка з темно-зеленого скла також суцільно заповнена (мал. 7). Висота цього фрагменту 5 см, діаметр основи 5,4 см. Очевидно, ніжка належить доволі масивному келиху.

Своєрідність третьої ніжки у тому, що вона формується з двох перекручених валиків, які з'єднуються на висоті 4,2 см (мал. 8). Ніжка виготовлена зі світло-зеленого скла, загальна висота екземпляру 5,1 см, діаметр основи становить 2 см.

Крім вищезгаданих виробів, у музеї також зберігається опукла аптечна банка з ручкою білого кольору, висота якої – 10 см. Інша аптекарська банка – циліндричної форми з дещо відхиленими назовні вінцями. Пляшка виготовлена із темно-зеленого скла, її висота становить 7 см.

Таким чином, представлені у музеї Володимир-Волинського знахідки репрезентують кілька груп гутного посуду. Очевидно, більшість предметів було виготовлено на місцевих майстернях. Публікація матеріалів з інших музеїв дозволить більш точно простежити різноманітність продукції західноукраїнських гут, виявити масштаби поширення скляного посуду, а отже, більше дізнатись про соціально-економічне становище регіону загалом та рівень майстерності місцевих склоробів зокрема.

Література

1. *Безбородов, М.* Стеклоделие в древней Руси / М. Безбородов. – Минск, 1956.
2. *Енциклопедія Українознавства* в 2-х т. Т.1. / Під ред. В. Кубійовича, З. Кузелі. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949.
3. *Калиниченко, Л.* Гутне скло на Україні (Короткий нарис) / Л. Калиниченко // Мистецтво, фольклор, етнографія. – К., 1947.
4. *Качалов, Н.* Стекло / Н. Качалов. – М., 1959.
5. *Коваль, В.* Слово о бутылке (попытка исторического исследования) / В. Коваль // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірка наукових статей. – К, 2002. – Вип. 11. – С. 74 – 81.
6. *Курдина, Ю.* Колекція скляних виробів XVI – XVII ст. з фондів Винниківського історико-краєзнавчого музею / Ю. Курдина // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. Матеріали X Міжнародної студентської конференції. – Чернігів, 2011. – С. 115 – 116.
7. *Мартинюк, С.* Давнє скло в Україні / С. Мартинюк // Скло України. – К., 2004. – С. 176 – 196.
8. *Мартинюк, С.* Коростівська скляна гута / С. Мартинюк // Скло в Україні. Історія та сучасність. Матеріали наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 41 – 45.

9. *Мартинюк, С.* Скляна гута кінця XVI – початку XVII століть в околицях лісових угідь Унівської Святоуспенської Лаври / С. Мартинюк // АДЛУ. – Львів, 2002. – Вип. 5. – С. 344 – 361.
10. *Пашковський, О.* Скляний посуд початку XIX ст. з Чигирини / О. Пашковський, Д. Куштан // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 141 – 143.
11. *Петрякова, Ф.* Звіт. Гутне виробництво в Галичині. Історичний розвиток, традиції та сучасність / Ф. Петрякова, С. Мартинюк, М. Лосик // Архів ЛАМ. – ДБ № С 01 – 98. – Львів, 2003. – 18 с.
12. *Петрякова, Ф.* Українське гутне скло / Ф. Петрякова. – К., 1975.
13. *Рожанківський, В.* Скляне гутництво на Україні в XVI – XVII ст. / В. Рожанківський // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1959. – С. 81 – 99.
14. *Рожанківський, В.* Українське художнє скло / В. Рожанківський. – К., 1950.
15. *Сом-Сердюкова, О.* Нові принципи методики дослідження пам'яток українського гутного скла XVIII ст. / О. Сом-Сердюкова // Матеріали до українського мистецтвознавства. Збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 213 – 215.
16. *Терський, С.* Звіт про археологічні розкопки на пл. Старий Ринок у м. Львові в 1997 р. / С. Терський // Науковий архів Львівського історичного музею. – Львів, 1998. – 67 с.
17. *Терський, С.* Звіт про археологічні розкопки у м. Володимир-Волинський в 1999 р. / С. Терський // Науковий архів Львівського історичного музею. – Львів, 1999. – 78 с.
18. *Тищенко, О.* Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.) / О. Тищенко. – К., 1992.
19. *Харитоновна, О.* Скло з козацьких пам'яток України XVII – XVIII ст.: джерелознавчий аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец. 07.00.06 – «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / О. Харитоновна. – Дніпропетровськ, 2010. – 16 с.
20. *ЦДІА* у м. Львові. – Ф. 19, оп. XVIII, спр. № 35. – Арк. 9.
21. *Щапова, Ю.* Очерки истории древнего стеклоделия (по материалам долины Нила, Ближнего Востока и Европы) / Ю. Щапова. – М., 1983.
22. *Щапова, Ю.* Стекло Киевской Руси / Ю. Щапова. – М., 1972.
23. *Steger, A.* Geschichte der Riedlhütte / A. Steger // Presglas-Korrespondenz. – Pocking, 2011 – № 3 – 03. – S. 1 – 44.

Додатки

